

Joannes Tollius

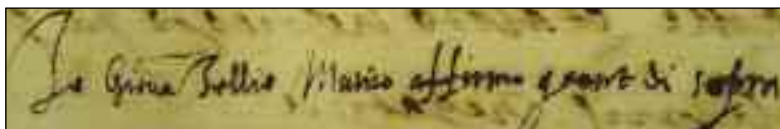
(±1550 – ±1625)

Amersfoort heeft in de zestiende eeuw een verrassende bijdrage geleverd aan de Nederlandse muziekgeschiedenis, veel verrassender dan je op het eerste gezicht van een kleine provinciestad zou verwachten. Petit Jan de Latre heeft er gewerkt en Joannes Tollius is er geboren: twee componisten van internationale allure.

door SIMON GROOT

Enkele jaren geleden werd mijn belangstelling gewekt door een muziekboekje dat onverwachts tevoorschijn was gekomen in de kloosterbibliotheek van het Duitse Gaesdonck, net over de grens bij Nijmegen. Daar waren twee boeken over Lutherse liturgie gerestaureerd en de kaften bleken gevuld met oud papier met muzieknotatie. Het ging om de restanten van een boekje dat in 1563 voor Amersfoort was gedrukt. Dat was van Petit Jan de Latre, die op de titelpagina als muziekmeester in Amersfoort

De handtekening op de aanstelling van Tollius als kapelmeester in Rieti op 2 september 1583. Daaronder de auteur in de dom van Rieti; mogelijk stond ooit ook Tollius aan deze koorlessenaar.

staat genoemd. De Latre was een vooraanstaande componist uit Luik, maar zijn aanwezigheid in Amersfoort was tot dan toe niet bekend.

Gaandeweg het onderzoek drong het steeds meer tot me door dat de twee onderzoeksvelden, die naar Petit Jan de Latre en die naar Tollius, weleens met elkaar verweven konden zijn. Natuurlijk kan een groot talent als dat van Tollius zomaar ontstaan, op elke plek in de wereld. Maar vaak is er een voedingsbodemp nodig om het tot ontwikkeling te brengen. Rond 1563 was Petit Jan muziekleraar aan de Latijnse school in Amersfoort en rond die tijd zal Tollius er schoolgegaan zijn. Het feit dat Petit Jan de Latre wellicht de eerste muzieklessen aan Tollius gaf, zou van beslissende betekenis kunnen zijn geweest voor de ontwikkeling van diens talent.

Er is nog veel vervolgonderzoek nodig om de Amersfoortse muziekgeschiedenis van de zestiende eeuw verder in kaart te brengen. In de afgelopen tijd heb ik mij vooral gericht op de levensomstandigheden van Tollius. In eerste instantie was het mijn bedoeling om de bekende feiten over zijn leven te verifiëren, maar al doende kwam veel nieuw materiaal tevoorschijn. In het komende jaarboek *Flechte* zal daarover een uitgebreid artikel verschijnen. Hier licht ik alvast een tipje van de sluier op.

AMERSFOORTSE VONDSTEN

Joannes Tollius is rond 1550 in Amersfoort geboren. Hij begon hier zijn muzikale carrière: in zijn eerste bundel met vijfstemmige motetten dankt Tollius de zangers van de Onze-Lieve-Vrouwekapel, omdat ze hem ondanks zijn jeugdige leeftijd tot hun leider hadden gekozen. Sinds vrijwilligers in Archief Eemland namen en feiten uit de archieven in een databank hebben ingevoerd, kwam er een hoeveelheid nieuwe informatie over Tollius aan het licht. Niet alleen werd er iets duidelijk over zijn jeugd, ook over zijn laatste levensfase. Zo blijkt hij op 11 maart 1628 nog in leven te zijn geweest. Aangezien zijn erfenis op 11 mei 1629 in Utrecht werd afgehandeld, is zijn sterfdatum nu teruggebracht tot de marge van een jaar.

ITALIË

Al te gemakkelijk werd door voorgaande onderzoekers gesteld dat de Reformatie Tollius naar het buitenland dreef. Dat zou natuurlijk kunnen, maar het blijkt nergens uit. Talloze jonge mannen ondernamen de reis naar Italië op zoek naar educatie en avontuur. Tollius volgde in hun voetsporen en ik volgde onlangs in de zijne. Ik vond hem in het archief van het Italiaanse stadje Rieti, waar hij op 2 september 1583 aangesteld werd als kapelmeester van de dom. Deze aanstelling is tot op heden de eerste vermelding van onze stadgenoot in de archieven. Hij zal uiteraard niet vanuit Amersfoort op weg gegaan zijn met de aanstelling in Rieti al op zak, dus waarschijnlijk verbleef hij al enige tijd in de omgeving. Het 100 kilometer zuidelijker gelegen Rome is dan een waarschijnlijke plaats.

Van Rieti trok Tollius naar Assisi, ongeveer 100 kilometer verder naar het noorden. Hij werd er in 1584 aangesteld als kapelmeester in de kathedraal van San Rufino. Niet te verwarren met de basiliek van Sint Franciscus, die precies aan de andere kant van het stadje is gelegen. Over het verblijf van Tollius in Assisi tastten we lange tijd in het duister. Vooral de reden voor zijn vertrek leek een mysterie. Hij dankt in zijn voorwoord van de tweede bundel met vijfstemmige motetten de bisschop van Padua. Die had hem gerehabiliteerd in de moeilijke omstandigheden na zijn vertrek uit Assisi, maar wat er precies gebeurd was werd niet vermeld. Archiefonderzoek ter plaatse

De San Rufino in Assisi, de kathedraal waar Tollius van 1584 tot 1587 werkzaam was.

LITERATUUR

■ Simon Groot, 'Cantionum musicarum (Düsseldorf 1563). Een Amersfoorts muziekboek', *Flehite. Historisch jaarboek voor Amersfoort en omstreken* 9 (2008) 8-29

Simon Groot is conservator van de muziekhistorische collecties van de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam.

heeft veel nieuwe feiten aan het licht gebracht. Hoewel het voor een deel interpretatie van de gegevens blijft, wordt de strekking van wat er zich heeft afgespeeld toch wel duidelijk. Het is een turbulente tijd geweest, waarbij onze stadgenoot geregeld in botsing kwam met het plaatselijke gezag. Ook bleek zijn vertrek uit Assisi een jaar later te zijn geweest dan tot voor kort nog werd aangenomen.

Een andere ontdekking is dat Tollius vanuit Assisi rechtstreeks naar Rome trok. Hij heeft er gedurende ongeveer een jaar gewerkt als musicus in de kerk bij het ziekenhuis In Santo Spiritu. In 1588 verruilde hij Rome voor Padua. In de ongeveer tien jaar dat hij in deze stad verbleef verschenen al zijn bewaard gebleven werken in druk: het lijkt de meest vruchtbare en meest stabiele periode in zijn leven.

Vanuit Padua ging Tollius naar Kopenhagen, waar hij een exorbitant hoog salaris ontving. Dit feit laat zien dat zijn ster hoog was gerezen aan het firmament van het Europese muziektoneel. Vanaf 1603 wordt er daar niets meer van hem vernomen, maar korte tijd later zien we zijn naam terugkeren in de Amersfoortse archieven. Of hij ook fysiek in Amersfoort verkeerde is vooralsnog niet duidelijk geworden.

Onderzoek naar zijn verblijf in Padua en Kopenhagen volgt op een later moment. Het komende artikel in het jaarboek *Flehite* zal gaan over de periode tot en met het verblijf in Rome in de jaren 1587 en 1588.